

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРИРОДІ

FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCY OF CHILDREN OF OLDER PRE-SCHOOL AGE IN DIFFERENT ACTIVITIES IN NATURE

Статтю присвячено одній з актуальних проблем розвитку дошкільної освіти – формуванню екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Зокрема, розкривається сутність таких понять, як «екологічна компетентність», «екологічна культура», «екологічне виховання». У статті висвітлюється проблема формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку через комплексне використання різних видів діяльності в природі. Розглядається поняття «екологічна компетентність», яке акумулює екологічні цінності, мотивацію до екологодоцільної діяльності, екологічну освіченість і власний досвід активної діяльності в різних ситуаціях для вирішення конкретних проблем. Зазначено, що на сучасному етапі розвитку світу необхідно формувати екологічну свідомість, яка вміщує погляди, переконання, цінності, поважне ставлення до природного світу, любов до природи, відповідальність тощо. Висвітлюється сутність та зміст педагогічної роботи з формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Ґрунтовно проаналізовано сутність процесу формування екологічної компетентності з урахуванням вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку. Визначено критерії (когнітивний, емоційний, практичний), показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Доведено, що дошкільний вік є сприятливим для екологічного виховання, адже саме в цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки в них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Саме екологічна діяльність сприяє усвідомленню дітьми своїх можливостей щодо збереження природи. Ця діяльність не тільки актуалізує наявні в них екологічні знання, а й викликає потребу в придбанні нових.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічне виховання, екологічна культура, заклад дошкільної освіти, екологічна свідомість..

The article is devoted to one of the topical issues of preschool education development – formation of environment competency of preschool children. In particular, the essence of such concepts as “environmental competency”, “environmental culture”, and “environmental education” is revealed. The article highlights the problem of formation of environmental competency of preschool children through the integrated use of various activities in nature. The concept of “environmental competency” is considered, which accumulates environmental values, motivation for environmentally sound activities, environmental awareness and personal experience of active work in different situations to solve specific problems. It is noted that at the current stage of the world development it is necessary to form an environmental awareness that contains views, beliefs, values, respect for the natural world, love of nature, responsibility and more. The essence and content of pedagogical work on the formation of environmental competency of preschool children in the conditions of preschool education institution are highlighted. The essence of the process of formation of ecological competence taking into account the age specifics of older preschool children is thoroughly analyzed. The criteria (cognitive, emotional, and practical), indicators and levels (high, sufficient, average, low) of formation of environmental competency of children of older preschool age are defined. It is proved that preschool age is favourable for environmental education, because it is during this period that the foundations of the culture of communication and behaviour of children in nature are laid. Older preschool children need special attention, as they begin to form the foundations of visual-action and visual-image types of thinking. It is environmental activity which promotes children's awareness of their potential for nature conservation. This activity not only actualizes the existing ecological knowledge, but also causes the need to acquire new ones.

Key words: environmental competency, environmental education, environmental culture, preschool education institution, environmental awareness.

УДК 373.2.015.31:502/504
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.34>

Чорна Г.В.,
викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

Скірко Г.З.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Формування екологічної компетентності людини є одним із першочергових завдань сьогодення. З огляду на сучасну екологічну обстановку у світі екологічна компетентність та екологічна культура стають умовою виживання людства. Насамперед означена проблема стосується виховання підростаючого покоління, тому що саме діти – це майбутнє людства. Тому так важливо здійснювати формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її част-

кою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї, починаючи з раннього дитинства.

На думку науковців, розв'язання притаманних сучасному суспільству екологічних проблем можливе лише за умови зміни поведінки людини, її ціннісних орієнтирів, формування в підростаючого покоління особливого екологічного мислення, яке передбачає розуміння суті взаємозв'язків між людиною та природою та усвідомлення власної відповідальності кожного за збереження планети в цілому. Розв'язання поставлених завдань є ефективним лише за тієї умови, що екологічне

виховання буде здійснюватися з перших років життя дитини.

Таким чином, екологічна проблема – це не просто проблема забруднення оточуючого середовища, це проблема перетворення стихійного впливу людей на природу в усвідомлену, цілеспрямовану, планомірну взаємодію з нею. Основою, витоком такої взаємодії є розвинутий у кожній людині достатній рівень екологічної свідомості, екологічної культури.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України, в Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», де йдеться про те, що необхідно «формувати екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою». У Законі України «Про дошкільну освіту» визначені головні завдання дошкільної освіти, одне з них – це свідоме ставлення до себе, оточення та довкілля. «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» визначає державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини в усіх освітніх лініях. Зокрема, зміст освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі» містить доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля [1; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями екологічного виховання підростаючого покоління займалися відомі українські та зарубіжні вчені. Наукові підходи до екологічного виховання в сучасних умовах розроблені в дослідженнях А. Захлебного, І. Зверевої, І. Суравегиної, які визначили психолого-педагогічні основи екологічної освіти та виховання. Концептуальні положення екологічного напрямку педагогіки уточнювались Л. Іщенко, Д. Мельник, Л. Різник, Н. Пустовіт, Г. Пустовітом, Г. Тарасенко та багатьма іншими вченими [4; 9].

Особливості розвитку емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу відображено в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Запорожця, О. Леонтєва. У наукових працях Л. Артемової, О. Кононко, В. Котирло, З. Плохій, Т. Поніманської підкреслюється особлива чутливість дошкільників до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їхня емоційна реакція на безпосередні враження [2; 6].

На думку науковців, зокрема Н. Пустовіт, дошкільний вік сприятливий для екологічного виховання, адже саме в цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки в них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Старші дошкільники здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу, й у них виникають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема екологічного виховання висвітлена в багатьох дослідженнях, але проблема формування екологічної компетентності через організацію різних видів діяльності в природі ще не досить розкрита, тому це питання є актуальним на сучасному етапі розвитку освіти.

Мета статті – визначити сутність поняття «екологічна компетентність», проаналізувати сутність та зміст педагогічної роботи з формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти з урахуванням організації різних видів діяльності в природі, визначити критерії та показники сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» зазначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому особливого значення набуває єдність виховних впливів упродовж всього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства. Концепція екологічної освіти України як елемент концепції гармонійного розвитку держави набуває сьогодні ваги актуального і важливого державного документа. У Концепції серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної компетентності, екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості [1; 15].

Для подальшого дослідження важливим є визначення сутності поняття «екологічна компетентність». У психолого-педагогічній літературі поняття «екологічна компетентність» розглядається як:

- прояв екологічної культури в її «зоні відповідальності» («Зоною відповідальності» є та частина довкілля, в якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан);

- здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їхні наслідки для довкілля;

- здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної діяльності [11, с. 32].

Оскільки екологічна компетентність охоплює прояв особистістю екологічної культури, маємо визначити сутність поняття «екологічна культура».

Етимологія терміна «культура» походить від латинського «culture», що означає «обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування». Отже, цей термін є семантично неоднозначним і багатозмістовим [12].

Серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екологічна культура. Екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів [4].

Екологічна культура повертає до вихідного поняття культури загалом, яке означає мистецтво впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізовувати людське життя на певній ціннісній основі. Екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою в природі й на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті.

Екологічна компетентність акумулює екологічні цінності, мотивацію до екологодоцільної діяльності, екологічну освіченість і власний досвід активної діяльності в різних ситуаціях для вирішення конкретних проблем. На сучасному етапі розвитку світу необхідно формувати екологічну свідомість, яка вміщує погляди, переконання, цінності, поважне ставлення до природного світу, любов до природи, відповідальність тощо. Екологічна компетентність передбачає наявність у дитини системи екологічних знань про природу, про правила взаємодії з нею, формування досвіду екологічної діяльності.

Основою екологічної компетентності, екологічної культури є екологічні знання. Саме із засвоєнням екологічних знань відбувається інформування дітей про проблеми екології, сприяння усвідомленню дітьми екологічних норм і цінностей. Сучасні екологічні знання передбачають ключові екологічні ідеї: цілісність природи в біосфері і взаємозв'язок всіх її компонентів; необхідність охорони природи та її різноманіття.

Екологічна свідомість породжує установку особистості на збереження природного середовища як умови благополуччя майбутніх поколінь. Екологічні цінності, які полягають в естетичному, пізнавальному, етичному та практичному відношенні до природи, впливають на поведінку особистості. Ціннісне ставлення до природи означає осмислення особистістю екологічних проблем і готовність включитися в різні практичні дії із заощадження і збереження природного середовища.

Формування екологічної свідомості – це процес пізнання законів системної цілісності природи і законів, що визначають взаємодію суспільства та природи, що повинні враховуватися на шляху суспільного розвитку і глобального управління природними компонентами [12]. Основною функцією екологічної свідомості є забезпечення оптимізації взаємовідносин у системі «суспільство-природа», запобігання глобальній екологічній катастрофі, розв'язання глобальної екологічної кризи.

Таким чином, екологічна свідомість – це форма суспільної свідомості, яка перебуває в стадії формування та включає сукупність ідей, теорій, поглядів, мотивацій, що відбивають екологічну сторону суспільного буття, як-от: реальну практику відносин між людиною і середовищем її життя, між суспільством та природою, включаючи комплекс регулятивних принципів і норм поведінки, що спрямовані на досягнення оптимального стану системи «суспільство-природа».

Екологічна культура як елемент екологічної компетентності – це тип життєдіяльності людини, який передається з покоління в покоління, визначає взаємовідносини людини з довкіллям, що сприяє здоровому способу життя.

Умовами формування екологічної компетентності дітей визначають: поєднання різних форм, методів, засобів екологічної освіти; підвищення екологічної культури педагогів і батьків; практичну діяльність учнів з охорони природи; взаємодію установ освіти з підприємствами, науковими установами та громадськими організаціями, суб'єктами природоохоронної діяльності; безперервність екологічної освіти та виховання.

Найбільш ефективними шляхами формування екологічної компетентності є: екологізація знань, заняття відповідного напрямку, організація різних видів діяльності в природі (праця в природі, ігри природничого характеру, спостереження, екскурсії в природу, цільові прогулянки).

Екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувати розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Завдання екологічного виховання – сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти,

примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі [7].

Педагоги і батьки усвідомлюють важливість навчання дітей правилам поведінки в природі. І чим раніше починається робота з екологічного виховання, тим більшою буде її педагогічна результативність. При цьому в тісному взаємозв'язку повинні виступати всі форми і види виховної діяльності.

Провідна роль у формуванні екологічно вихованої особистості належить закладам освіти. У дошкільному дитинстві мають сформуватись основи екологічної компетентності, які стануть підґрунтям подальшого гармонійного розвитку людини.

Екологічна компетентність передбачає формування системи наукових знань, поглядів, переконань, нового ставлення до природи, нових стратегій і технологій гармонійної взаємодії з природою, надання дитині досвіду поведінки в природі, природокористування.

На основі аналізу теоретичних джерел і їх узагальнення стає зрозумілим, що вихід з екологічної кризи можливий за умови формування, починаючи з дошкільного віку, з основ екологічної свідомості, що вважається головною складовою частиною екологічної культури, екологічної компетентності й регулятором діяльності людини в природі.

Метою екологічного виховання є формування основ екологічної культури, основним складником якої є екологічна свідомість. Результатом екологічного виховання вважається екологічна вихованість, яка складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі. Екологічні уявлення дітей старшого дошкільного віку є водночас складовою частиною виховання екологічної свідомості, складовим елементом екологічної культури, екологічної вихованості та підґрунтям формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи та екологічно доцільної поведінки в ній [16].

Як вже зазначалося, екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку є актуальною проблемою сучасності, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, що впливають на поведінку та діяльність людини в природі.

Отже, формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку має бути необхідною складовою частиною освітнього процесу. Для подальшого дослідження спробуємо визначити сутність та зміст педагогічної роботи з формування екологічної компетентності дошкільників через організацію різних видів діяльності дітей у природі.

Науковці зазначають, що сучасний вихователь у закладі дошкільної освіти – це новий тип педагога. Педагог, який впроваджує нові інноваційні технології дошкільної освіти, є партнером для дитини,

консультантом, допомагає вихованцю зрозуміти навколишній світ, піклується про формування моральних загальнолюдських цінностей, сприяє формуванню різнобічно розвинутої особистості. Головне завдання вихователя в закладі дошкільної освіти в контексті екологічного виховання – надати дітям природничо-екологічні знання, виховувати повагу до природи, бережливе ставлення до тварин та рослин, бажання примножувати рослинний світ тощо. З огляду на вищесказане формування основ екологічної компетентності стає важливим завданням вихователя закладу дошкільної освіти.

На думку науковців і практиків, головними завданнями екологічного виховання дітей дошкільного віку є: навчити дітей бачити взаємозв'язок між рослинами і тваринами, розуміти, як людина впливає на їхнє життя; формувати в дітей вміння бачити красу у всьому живому незалежно від того, чи то людина, чи рослина, чи тварина, розуміння істини, що в природі не буває корисних і шкідливих тварин, натомість усі вони пов'язані одне з одним, одне одному потрібні, а отже, корисні; розвивати в дітей почуття небайдужості, вміння відчувати себе на місці квітки, рослини тощо; навчити любити й охороняти природу не на словах, а допомагаючи квітам, деревам, тваринам, птахам, усьому живому; збудити в дітей емоційний відгук на різноманітні явища природи, зародити в них бажання милуватися і насолоджуватися нею і висловлювати свої почуття засобами художнього слова, образотворчого мистецтва [11].

Щоб розкрити зміст екологічного виховання, необхідно враховувати два аспекти: засвоєння екологічних знань і трансформацію екологічних знань у ставлення. Знання є обов'язковим компонентом процесу формування екологічної компетентності, ставлення є його кінцевим продуктом. Знання про об'єкт формує ставлення до нього. Екологічні знання сприяють формуванню усвідомленого ставлення й закладають початок екологічної свідомості. Якщо ж ставлення побудовано поза розумінням закономірних зв'язків у природі, соціоприродних зв'язків людини з природним довкіллям, воно не може бути основою екологічної обізнаності, оскільки при цьому не враховуються об'єктивно існуючі процеси і береться до уваги лише суб'єктивний фактор [1, с. 38].

Екологічне виховання в закладах дошкільної освіти має включати такі складники, як:

1. Створення в закладі дошкільної освіти умов для екологічного виховання: розвивального середовища, фонду методичних, наочно-ілюстративних матеріалів;

2. Організація «екологічного простору» в приміщенні дитячого садка: групові куточки природи, зимовий сад, теплиця, кімната природи, акваріум (модель прісноводного водоймища, штучно створена мінієкосистема), живий куточок, в якому

зберігається екологічний принцип утримання тварин, устаткування їхніх приміщень під природні умови життя, правильний догляд;

3. Організація та обладнання «екологічних просторів» на ділянці закладу дошкільної освіти: майданчика природи, мікроферми, «куточка незаїманої природи» (лісу, луку, пустиря), екологічної стежки, «лікарських грядок», городу;

4. Створення умов для праці дітей і дорослих у природній зоні закладу дошкільної освіти [5, с. 13].

Екологічні знання дитині доцільніше отримувати в пізнавальній діяльності. Її основними видами є екологічні екскурсії, спостереження, прогулянки.

Спостереження – основний метод ознайомлення дітей із природою, активна форма пізнання навколишнього світу, що має на меті накопичення факторів, початкових уявлень про об'єкти і явища природи, внаслідок чого воно може розглядатися як пізнавальна діяльність і як метод навчання.

Прогулянки – повсякденна форма роботи, де діти, спостерігаючи, знайомляться з тими ознаками об'єктів природи та явищами, які відбуваються протягом тривалого часу [10, с. 58]. Прогулянки проводяться у всіх вікових групах на групових майданчиках. Під час прогулянок реалізуються важливі природничі завдання програми в ознайомленні дошкільників з природою, що планується в календарному плані, під час прогулянки вихователь організовує ігрову діяльність із природничим і дидактичним матеріалом. Саме під час прогулянок дитина може отримати як організовану вихователем взаємодію з природою, так і самостійно, за бажанням взаємодіяти з природою. Прогулянка дає можливість вихователю організувати працю дітей в природі, в залежності від вікових можливостей, індивідуальних особливостей і пори року діти можуть збирати листя, прибирати палички на майданчику, за допомогою дитячих ліжок та інструментів поливати квіти, очищувати квітник від трави, підгортати сніг, облаштовувати годівнички для птахів. Така діяльність є важливим чинником формування екологічної компетентності, адже дитина ті знання, які отримала під час заняття чи бесіди, реалізує у своїй діяльності з природою. Прогулянка від екскурсії відрізняється тим, що прогулянка – обов'язковий режимний процес, який проводиться щоденно для кожної вікової групи на груповому майданчику. Тематика природничої роботи на прогулянці може повторюватись. Під час прогулянки проводять спостереження різних видів: планові, позапланові, короткотривалі та довготривалі, індивідуальні та колективні.

Не менш важливим є приклад вихователя у відношенні до природи саме під час прогулянки. Нерідко в закладах дошкільної освіти на прогулянці можна побачити, як вихователь відриває листочок з дерева чи зриває квітку для організації

спостереження або ж взагалі проганяє комаху чи тварину не ввічливим способом. Що відбувається в процесі таких дій вихователя, та як це впливає на дитину? У баченні дошкільника відбувається суперечливість між отриманими знаннями та словами вихователя під час бесіди чи заняття (не ламати гілки, берегти природу тощо), але дитина побачила зовсім інші дії вихователя. Так не має бути. Тому вихователь має чітко слідкувати за своїм повсякденним ставленням до природи та надавати дітям належний приклад.

Екологічні екскурсії визначаються в педагогіці як форма і метод навчально-виховної роботи, що дозволяють організувати спостереження і вивчення різноманітних предметів і явищ у природних умовах. Під час екскурсії діти ознайомлюються з явищами природи в їхніх природних взаємозв'язках, з рослинами і тваринами в середовищі їх існування, з руйнівним впливом людини на природу. Змістом таких екскурсій можуть стати: обстеження близької місцевості для формування уявлень про навколишні природні умови, рельєф місцевості, наявність рослин і тварин. Під час екскурсій діти збирають природний матеріал для колекцій, ігор, занять із флористики, праці, малювання. На екскурсіях дитина збагачує свої екологічні знання, розкриває своє серце красі довкілля, привчається до культури поведінки [6, с. 305].

Екскурсії в природу організовують із середньої групи. Екскурсії можуть бути сплановані вихователем у ліс, луки, водойми, парк, ботанічний сад. Також екскурсії планують і на інші об'єкти: поле, ферму, плодовий сад, город, оранжерею, теплицю території закладу дошкільної освіти, якщо вона є, тощо. Під час екскурсії включаються три важливі структурні елементи такої діяльності. Першим елементом є встановлення зв'язку з попереднім досвідом дітей. Вихователь ставить дітям відкриті та закриті запитання про територію екскурсії, діти ж надають відкриті за закриті відповіді, це є дуже важливим етапом на початку проведення екскурсії. Другим не менш важливим елементом організації екскурсії є повідомлення мети екскурсії. Важливо провести цей мотиваційний момент, адже діти мають знати, навіщо вони прийшли на цю ділянку, яка діяльність їх очікує. На цьому етапі вихователь може зацікавити дітей сюрпризним моментом, художнім словом, грою або героєм, який буде грати з дітьми впродовж екскурсії. Так відбувається підведення дітей до колективного спостереження – третього, не менш важливого елементу природничої екскурсії. Колективне спостереження є головною, обов'язковою частиною кожної екскурсії в природу, вона передбачає накопичення чуттєвих вражень і встановлення взаємозв'язків у природі. Наступним елементом екскурсії в залежності від виду та місця проведення екскурсії є збирання природничого

матеріалу. Така діяльність завжди дітям цікава та викликає позитивний емоційний відгук. Наступним структурним елементом екскурсії вихователь може спланувати дидактичну гру, що зумовлює закріплення знань у дітей про об'єкт, за яким спостерігали діти, та територію екскурсії. Обов'язково в екскурсію включається розповідь вихователя про об'єкти, які побачили діти на цій території. Останнім елементом екскурсії є підведення підсумків. Вихователь ставить дітям відкриті та закриті запитання, проводить рефлексію даної діяльності.

У реаліях сьогодення дошкільної освіти природничі екскурсії рідко проводяться за межі закладу дошкільної освіти, це зумовлено труднощами в організації таких екскурсій. Тому екскурсії переважно проводяться по території закладу дошкільної освіти. Наприклад, екскурсія може бути організована до паркової зони закладу дошкільної освіти чи городньої ділянки.

В екологічному вихованні дітей заняття виконують абсолютно певну і дуже важливу функцію, чуттєві уявлення дітей, одержувані повсякденно, можуть бути якісно перетворені, розширені, поглиблені, об'єднані, систематизовані. Заняття з екологічного виховання інтегруються з іншими сферами знань: мистецтвом, розвитком мовлення, формуванням математичних уявлень, фізичною культурою, валеологією тощо. Цікавими формами роботи є заняття-дослідження, заняття-відкриття, заняття-подорожі. На таких заняттях не нав'язуються готові знання, а надається змога ділитися своїми почуттями, і лише потім робиться акцент на основному питанні [5, с. 325].

Важливою для дітей дошкільного віку у формуванні екологічної компетентності є організація ігрової діяльності дошкільників з природничого напрямку. Так, вихователь планує ігри з природним матеріалом. Ігри зі снігом, які проводяться взимку, спрямовані на засвоєння дітьми знань про властивості снігу (вологий, ліпиться, не ліпиться, розтає в теплі тощо), накопичення чуттєвого досвіду. Ігри з піском вихователі закладу дошкільної освіти планують в теплі пори року (весна, літо), вони дають можливість закріплювати знання дітей про властивості піску, передбачають наявність необхідного обладнання (пасочки, формочки тощо). Ігри з водою проводяться влітку, переважно їх організують на груповому майданчику, в таких іграх діти засвоюють знання про властивості води, окремі ігри вчать дітей берегти воду, не забруднювати її. Ігри зі світлом та вітром проводяться в будь-яку пору року, передбачають необхідне обладнання (вітрячки, дзеркальця тощо), в таких іграх діти визначають напрям вітру, дізнаються про властивості сонця. Саме ігри екологічного спрямування мають важливе значення у формуванні екологічної компетентності дошкільників.

Заняття екологічного змісту як вид діяльності з формування екологічної компетентності дошкільників займає важливе місце в освітньому процесі

дошкільників. У закладі дошкільної освіти вихователь проводить заняття-досліди, заняття з використанням моделей та екологічних знаків, заняття-подорожі сторінками Червоної книги України.

Використання художніх творів природничого змісту важливе у формуванні екологічної компетентності. Вихователь читає дітям вірші, оповідання, прислів'я, дає загадки природничого змісту, народні прикмети, вмикає музичні твори, все це викликає насамперед позитивний емоційний відгук дітей на природу, сприяє виникненню пізнавального інтересу до природи та екологічних проблем. Цікавою для дітей є організація діяльності щодо створення колажів і плакатів природничого змісту. Так діти засвоюють правила природокористування, закріплюють знання, які отримали під час заняття.

Проведення дослідів з природничими матеріалами є важливою складовою частиною формування екологічної компетентності дошкільників. Адже з дошкільного віку діти мають бути обізнані про проблеми екології: забруднене повітря, водойми, ґрунти тощо. Саме в дослідях із водою вихователь має можливість показати дітям необхідність ставитись до водойм бережливо. Досліди з піском, повітрям закріплюватимуть знання дітей про ці явища.

Від залучення батьків до екологічного виховання залежить формування екологічної компетентності дошкільників. Форми роботи з батьками з екологічного виховання: традиційні форми (батьківські збори, консультації, бесіди); нетрадиційні (ділові ігри, бюро педагогічних послуг, круглі столи тощо) [17].

Формування екологічної відповідальності в дошкільників – це передусім навчання основам екологічної культури, яку ми визначаємо як форму адаптації етносу до природних умов творення свого довкілля. Отже, екологічна освіта – це безперервний процес засвоєння цінностей і понять, що спрямовані на формування вмінь, які необхідні для усвідомлення й оцінки взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою і довкіллям, що є передумовами формування екологічної компетентності, яка передбачає формування вмінь приймати екологічно відповідальні рішення.

Для подальшого дослідження вважаємо необхідним виділити певні критерії та їх показники, які дозволять визначити такий рівень.

Для зручності та з урахуванням можливостей для проведення експерименту було виділено три основні критерії, які, на нашу думку, є досить відповідними:

1) Емоційний критерій, який позначається наявністю таких особистісних якостей дитини, як відчуття краси природи, переживання радості, захоплення, милування від її сприймання і здатність на цій основі емоційно відгукуватися на різноманітні вияви елементів живої природи.

2) Практичний критерій, що характеризується наявністю інтересу дитини до практичної діяльності та участі в певних діях, корисних живій природі

(догляд за тваринами, рослинами, допомога у висаджуванні рослин тощо).

3) Когнітивний критерій показує активність пізнання дошкільником нового матеріалу під час активного «спілкування» з природою та розуміння суті живого навколо нас [14, с. 71–78].

На основі виділених критеріїв визначено рівні сформованості основ екологічної культури: низький, середній і достатній.

Достатній рівень – дитина демонструє знання, відповідні віку, про світ природи – називає більшість запропонованих тварин, може їх класифікувати (дикі, свійські; птахи, комахи). Про звичайних для нашої території тварин розповідає. Знає назви певних рослин, розрізняє живу та неживу природу. З цікавістю ставиться до природи, зокрема, в процесі опитування виявляє інтерес. Із задоволенням спостерігає за тваринами, рибами в живому куточку, допомагає їх доглядати; помічає красу оточуючого світу природи – квіти, хмаринки, дерева тощо. Не завдає шкоди живим істотам. Виявляє співчуття, якщо помічає пошкодження рослин чи тварин.

Середній рівень – дитина має певні знання про світ природи, називає деяку кількість запропонованих тварин; помиляється в процесі їх класифікації (дикі–свійські; птахи, комахи). Про звичайних для нашої території тварин коротко розповідає. Знає небагато назв певних рослин, розрізняє живу та неживу природу. До природи не проявляє стійкого інтересу. Зрідка спостерігає за тваринами в живому куточку, іноді допомагає їх доглядати. Красу оточуючого світу помічає в ситуаціях, коли про це нагадують дорослі. Іноді може завдати шкоди живим істотам, може зривати квіти, зламати гілля.

Низький рівень – знання про світ природи не сформовані, тварин називає, але плутає; не класифікує або класифікує, але помиляється та не виявляє зацікавленості. Про звичайних для нашої території тварин коротко та зверхньо розповідає або не розповідає зовсім. Не знає назв рослин, розрізняє живу та неживу природу. До природи не проявляє інтересу. Зрідка спостерігає за тваринами в живому куточку, але не виявляє бажання їх доглядати. Красою оточуючого світу майже не цікавиться. Може завдати шкоди живим істотам. Якщо нагадати про те, що вони живі, не розуміє, що вчинив неправильно.

Висновки. У статті розкрито поняття «екологічна компетентність», «екологічна культура», розкрито зміст і завдання екологічного виховання дошкільників. Визначено критерії сформованості екологічної компетентності дітей дошкільного віку: емоційний критерій (відчуття краси природи, переживання радості, захоплення, милування від її сприймання і здатність на цій основі емоційно відгукуватися на різноманітні вияви елементів живої природи); практичний критерій (наявність інтересу дитини до практичної діяльності та участі в певних діях, корисних живій природі (догляд за тваринами, рослинами, допомога

у висаджуванні рослин тощо); когнітивний критерій (активність пізнання дошкільника нового матеріалу під час активного «спілкування» з природою та розуміння суті живого навколо нас), що є подальшою перспективою наступних практичних досліджень у закладах дошкільної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Білявський Г.О. Основи екологічних знань : навч. посіб. Київ : Либідь, 2000. 334 с.
3. Богданова І.М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343с.
4. Бубнова В.М. Екологічне виховання як інструмент культурного спілкування дитини з природою. URL: http://dnz.ucoz.net/blog/bubnova_v (дата звернення: 28.10.2020).
5. Веретеннікова О.О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1979. 365 с.
6. Власова О.І. Педагогічна психологія : навчальний посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
7. Горобаха Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. URL: <http://www.stationline.org.ua/pedagog> (дата звернення: 30.10.2020).
8. Діденко В.Ф. Людина і світ : словник. Київ : Віра-Р, 1998. 88 с.
9. Кот Н.М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. *Бердянський державний педагогічний університет Педагогічні науки* : Збірник наукових праць. Бердянськ : БДПУ, 2005. № 2. С. 54–59.
10. Іщенко Л.В. Педагогічні умови забезпечення наступності в екологічному вихованні дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку. *Укр. Довкілля* : наук. зап. Уман. держ. пед. ун-ту: зб. наук. пр. Умань : Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2000. С. 58–63.
11. Лисенко Н.В. Дошкільник і екологія : навчально-метод. посібник. Київ : РУМК, 1991. 54 с.
12. Лисенко Н.В. Практична екологія в дошкільному закладі. Київ : Ін-т змісту і методів освіти МО України, 1999. 205 с.
13. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав. 2018. 408 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/52566/> (дата звернення: 28.10.2020).
14. Плясковський Б.В. Діалектика розвитку екологічної свідомості. *Філософські проблеми сучасного природознавства. Екологія, культура і соціальна практика*. 1991. Вип. 77. С. 71–78.
15. Семенюк Н. Екологічна культура – необхідний фактор безпечної перспективи розвитку суспільства. URL : <http://social-science.com.ua/article/366>. (дата звернення: 13.06.2020).
16. Злобін Ю.А. Основи екології : навч. посібник. Київ : Лібра ТОВ, 1998. 248 с.
17. Zaman B., Nouwen M. Parental controls : advice for parents, researchers and industry. London : EU Kids Online, 2016. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/65388> (дата звернення: 25.04.2020).